Streszczenie

Przedmiotem niniejszej pracy było opisanie koncepcji siebie młodzieży przebywającej w placówkach opiekuńczo - wychowawczych w zależności od kontaktu z rodzicami.

Pomysł powstał pod wpływem praktycznych doświadczeń i refleksji autorki badań na temat wpływu rodzaju i jakości kontaktu z rodzicami na koncepcję siebie wychowanków placówek opiekuńczo - wychowawczych.

Wychowankowie placówek często mają zaburzoną percepcję siebie, czują się niepotrzebni, odrzuceni. Sytuacja utraty normalnych kontaktów z rodzicami powodują zmiany w sposobie postrzegania siebie i innych. Dzieci pozbawione rodziny własnej często nie mają w pełni zaspokojonych podstawowych potrzeb, zwłaszcza potrzeby bliskich kontaktów z osobami dorosłymi, co może wpływać na proces kształtowania się obrazu siebie (Czeredrecka, 1999; Kolankiewicz, 2002, 2006; Gumienny, 2005; Węgierski, 2006). W literaturze brak jest jednak badań na temat wpływu rodzaju kontaktu z rodzicami wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych na kształtowanie się obrazu siebie - co stanowi temat niniejszej pracy.

Literatura przedmiotu dostarcza informacji na temat rozwoju koncepcji siebie dzieci i młodzieży. Rola aktywnego konstruowania przez dziecko wiedzy o sobie podczas interakcji z opiekunem jest podkreślana przez współczesnych badaczy rozwoju koncepcji siebie (Cassidy, 1988; Bartholomew, Horowitz, 1991; Bowlby, 1999; Nelson, Fivush, 2004).

Okres dorastania jest najważniejszym etapem rozwoju człowieka i kształtowania się jego osobowości. Jest to także znaczący okres dla rozwoju koncepcji „ja" i kształtowania tożsamości (Harter, 1999, Gestsdóttir, Lerner, 2007; Białecka - Pikul, 2009; Branje i in., 2021). Stąd wybór w prezentowanych badaniach tego okresu rozwojowego.

W prezentowanych badaniach odwołano się do koncepcji Rene L' Ecuyer (1973), według którego sposób, w jaki jednostka spostrzega siebie, uzależniony jest od postaw i opinii innych osób na jej temat. Koncepcja „ja" „rozwija się pod wpływem otoczenia spostrzeganego przez jednostkę oraz tego, jak jednostka widzi samą siebie w spostrzeganym otoczeniu". Autor ten uważa również, że w sytuacjach kryzysowych opisy osób stają się bardziej szczegółowe.

W badaniach wykorzystano oryginalną metodę opracowaną przez autora teorii. Osoba badana dokonywała opisu własnego „ja", odpowiadając na pytanie „Kim jestem?". Treść opisu poddawana była analizie zarówno ilościowej, jak i jakościowej. Analiza wypowiedzi

osób badanych wykonana została na podstawie zaproponowanego przez autora modelu, składającego się wyróżnionych i opisanych przez niego aspektów koncepcji siebie. Jakościowa analiza samoopisów osób badanych polegała na klasyfikacji ich wypowiedzi do odpowiednich aspektów percepcji siebie, co umożliwiało dokonanie porównań zarówno indywidualnych, jak i grupowych.

W pierwszej części przedstawiono teoretyczną problematykę podjętych w pracy zagadnień. Szczególnie omówiono treści stanowiące tło teoretyczne dla prowadzonych badań. W pierwszym rozdziale przedstawiono rozważania dotyczące terminologii związanej z koncepcją siebie oraz podkreślono jej społeczny aspekt. Omówiono teorie dotyczące rozwoju i kształtowania się koncepcji siebie w okresie dorastania. Przedstawiono teorię tożsamości w ujęciu Michaela Berzonsky'ego (1989; 1992; 1996; 2003; 2008; 2013). W kolejnym rozdziale przedstawiono teorię i model badawczy kanadyjskiego psychologa Rene L'Ecuyer (1973; 1975; 1978; 1990), który to model był inspiracją dla sposobu badania koncepcji siebie w przedstawianej pracy. Rozdział trzeci zawiera opis znaczenia wartości w kształtowaniu się obrazu siebie młodzieży oraz założenia teorii wartości Shaloma H. Schwartza (1987; 1992; 2017; Schwartzi in., 2012). W kolejnym rozdziale podkreślono znaczenie rodziny i relacji rodzinnych dla rozwoju tożsamości oraz podejmowania zadań rozwojowych dorastających. W rozdziale piątym znalazł się przegląd badań dotyczący: placówek opiekuńczo - wychowawczych jako środowiska rozwoju dzieci i młodzieży; problemów natury psychologicznej z jakimi borykają się wychowankowie; kontaktów wychowanków z innymi osobami; obrazu siebie młodzieży wychowującej się w placówkach, tego co myślą o wychowankach inne osoby oraz badań dotyczących aspiracji i planów na przyszłość osób wychowujących się w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Druga część pracy jest w całości poświęcona przedstawieniu własnego projektu badawczego oraz zaprezentowaniu uzyskanych wyników badań. Rozdział szósty zawiera metodologiczny opis badań własnych, a więc ich organizacji, narzędzi wykorzystanych do zbadania omawianych zagadnień (Kwestionariusz wywiadu z dzieckiem przebywającym w placówce opiekuńczo-wychowawczej dotyczący rodzaju kontaktów dziecka z osobami spoza placówki; Kwestionariusz wywiadu z wychowawcą wychowanka przebywającego w placówce opiekuńczo-wychowawczej dotyczący rodzaju kontaktów dziecka z osobami spoza placówki; Kwestionariusz, jakości kontaktów dziecka przebywającego w placówce opiekuńczo-wychowawczej z osobami spoza placówki (wersja dla wychowanka i dla wychowawcy); narzędzie przygotowane przez autora badań na podstawie testu R. L'Ecuyer Geneza Percepcji Siebie (GPS) (wersja dla: wychowanka, wychowawcy, kolegi

wychowanka); Inwentarz Stylów Tożsamości Berzonsky'ego ISI 5; Portretowy Kwestionariusz Wartości PVQ –R3 Schwartza; Kwestionariusz Relacji Rodzinnych (Plopa, Połomski)) oraz opis grupy osób badanych którymi byli wychowankowie pozostający w różnym kontakcie z rodzicami oraz wychowawcy z placówek opiekuńczo wychowawczych i koledzy badanych wychowanków. W kolejnym siódmym rozdziale zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczące rodzaju i jakości kontaktu wychowanków z osobami spoza placówki, różnic w percepcji siebie wychowanków, różnic w percepcji wychowanków przez inne osoby, różnic w strukturze tożsamości, hierarchii wartości, percepcji relacji rodzinnych młodzieży przebywającej w placówkach opiekuńczo-wychowawczych w zależności od rodzaju kontaktu z rodzicami. Podjęto również próbę przedstawienia związków pomiędzy omawianymi zmiennymi. Końcowy, ósmy rozdział jest dyskusją wyników, z próbą odniesienia się do współczesnych badań psychologii rozwojowej. W podsumowaniu podjęto próbę wskazania najważniejszych wniosków dla praktyki i głębszego zrozumienia sytuacji młodzieży wychowującej się w środowisku pozarodzinnym.

*

Pragnę serdecznie podziękować i wyrazić wdzięczność za wyrozumiałość, cierpliwość, zaangażowanie oraz okazaną pomoc Pani prof. dr hab. Marii Kielar -Turskiej. Dziękuję również całemu zespołowi seminarium doktoranckiego, pod przewodnictwem Pani prof. dr hab. Marii Kielar -Turskiej za wsparcie, merytoryczne uwagi i motywację do zakończenia prezentowanej pracy. Dziękuję wychowankom, pracownikom, dyrektorom placówek opiekuńczo-wychowawczych za zgodę na udział w badaniach. Dziękuję przyjaciołom, koleżankom i kolegom z pracy za okazaną wyrozumiałość i pomoc w analizie zebranego materiału. Szczególne zaś słowa podziękowania kieruję do moich rodziców będących dla mnie najgłębszym źródłem wsparcia i motywacji.

Katarzyna Majcher

Summary

The subject of this doctoral thesis was to describe self-concept of young people staying in educational care centres depending on the contact with their parents.

The idea was born under the influence of the author's practical experience and reflections on the influence of type and quality of contact with parents on the self-concept of wards of educational care facilities.

The wards of educational care centres very often have a distorted perception of themselves, they feel unnecessary and rejected. The situation when normal contact with parents is lost causes various changes in the perceiving oneself and others. Children deprived of their own families very often do not have their basic needs fulfilled, especially the need for close contact with adults, which can affect the process of shaping their self-image (Czeredrecka, 1999; Kolankiewicz, 2002, 2006; Gumienny, 2005; Węgierski, 2006). However, there are no studies in the literature on the impact of the type of contact of educational care facilities wards' with their parent on creating of the self-image – which is the main aim of this thesis.

Source literature provides information about the development of self-concept of children and adolescents. The role of the child's active construction of self-knowledge during interaction with the caretaker is emphasized by contemporary researchers of self-concept development (Cassidy, 1988; Bartholomew, Horowitz, 1991; Bowlby, 1999; Nelson, Fivush, 2004).

Adolescence is the most important stage of human development and personality formation. It is also a significant period for the development of the concept of "I" and identity formation (Harter, 1999, Gestsdóttir, Lerner, 2007; Białecka - Pikul, 2009; Branje i in., 2021). Hence this development period was chosen in the presented research.

The presented research refers to the concept of Rene L'Ecuyer (1973), according to which the way in which an individual perceives him or herself depending on the attitudes and opinions of other people about him. The concept of "I" develops under the influence of the environment perceived by the individual and how the individual sees him or herself in the perceived environment. This author also believes that people's descriptions become more detailed in crisis situations.

The original method developed by the author of the theory was used in the research. The examined person described his or her own "I" by answering the question "Who am I?". The content of the description was analysed both quantitatively and qualitatively. The

analysis of the respondents' statements was made on the basis of the model proposed by the author, consisting of the distinguished and described aspects of the self-concept. The qualitative analysis of the self-descriptions of the respondents consisted in classifying their statements to the appropriate aspects of self-perception which allowed both individual and group comparisons to be made.

The first part presents the theoretical issues raised in this thesis. The theoretical background for the conducted research was particularly discussed. The first chapter presents considerations on terminology related to self-concept as well as its social aspect was emphasized. Theories concerning the development and shaping of self-concept in adolescence period are discussed. The theory of identity in Michael Berzonsky's approach is presented (1989; 1992; 1996; 2003; 2008; 2013). The next chapter presents the theory and research model of the Canadian psychologist Rene L'Ecuyer (1973; 1975; 1978; 1990), which model was the inspiration for the way of exploring the self-concept in the presented thesis. The third chapter contains a description of the importance of values in shaping the self-image of young people and the assumptions of Shalom H. Schwartz's theory of values (1987; 1992; 2017; Schwartzi in., 2012). The next chapter emphasizes the importance of the family and familial relations for the development of identity and undertaking developmental tasks by adolescences. The fifth chapter includes an overview of research on: educational care centres as an environment of children and youth's development; psychological problems faced by wards; wards' contacts with other people; self-image of young people brought up in educational care institutions; what other people think about the wards and research on aspirations and plans for the future of people brought up in institutional foster care.

The second part of the thesis is entirely devoted to present own research project and present the results of the research. The sixth chapter presents methodological description of own research which includes the organisation of the research, tools used to investigate the issues discussed (Questionnaire of an interview with a child staying in a care centers regarding the type of contacts of the child with people from outside the institution; Questionnaire of the interview with the tutor of a ward staying in a care centers regarding the type of contacts of the child with people from outside the institution; Questionnaire on the quality of contacts of a child staying in a care centers with people from outside the facility (version for the ward and for the educator); a tool prepared by the author of the research on the basis of the R. L'Ecuyer Genesis of Self Perception (GPS) test (version for: pupil, tutor, pupil's friend); Berzonsky's ISI 5 Identity Style Inventory; Schwartz's Portrait Values Questionnaire PVQ-R3; Family Relations Questionnaire (Plopa, Połomski)) and description

of the group of respondents who were the wards remaining in various contact with their parents, educational care facility's tutors and examined wards' friends. What is presented in the next, seventh chapter are the results of research on the type and quality of contact between juveniles and people from outside the facility, differences in wards' self-perception, differences in the perception of wards by other people, differences in identity structure, hierarchy of values, perception of family relations of young people staying in care and educational institutions depending on the type of contact with parents. An attempt was also made to present the relationships between the discussed variables. The final, eighth chapter is a discussion of the results and an attempt to refer to contemporary research in developmental psychology. The summary is an attempt to indicate the most important conclusions for practice and a deeper understanding of the situation of young people grown up in a non-family environment.

*

I would like to sincerely thank and express my gratitude for the understanding, patience, commitment and help provided by Prof. dr hab. Maria Kielar-Turska. I would also like to thank the entire doctoral seminar team, chaired by Prof. dr hab. Maria Kielar-Turska for their support, substantive comments and motivation to complete the presented thesis. I am also grateful to the wards, workers and chiefs of a care and educational institutions for consent to participate in research. I would like to thank my friends and colleagues for their understanding and help in analysing the collected material. Finally, special words of appreciation goes to my parents, who are my deepest source of support and motivation.

Katarzyna Mazgóła